

1.1. *Анатолій КОЛОДНИЙ*. Український науковець Арсен Гудима живе в його творчому здобутку і в нашій релігійнознавчій пам'яті.

В грудні 2013 року на 80 році зійшов зі свого земного життя відомий вчений-релігійнознавець, талановитий викладач Тернопільських вузів, Почесний науковий співробітник Відділення релігійнознавства Інституту філософії ім. Г.С.Сковороди Національної Академії наук України, професор Арсен Миколайович ГУДИМА. Всі, хто знав його, працював разом з ним, значився не лише серед друзів, а й просто знайомих покійного, довго відчуватимуть цю втрату. Очолюючи протягом десь 15 років обласний осередок Української Асоціації релігійнознавців, Арсен Миколайович успішно творив релігійнознавчу ауру як тернопільського обласного, так і всеукраїнського масштабу, давав зразок самовідданої і творчої праці на цій ділянці науково-організаторської роботи. В цьому багатоміз нас у нього можна повчитися.

Як досвідчений педагог, Арсен Миколайович насамперед вважав, що для кожної особистості зокрема навчання за її власним бажанням, маючи за взірць належні приклади, не замінять ніякі поза нею сформовані новації, та ще й коли вони з чужого плеча, не відповідають умовам, місцю і часу. На думку педагога, «не можна ототожнювати поняття «навчальна дисципліна» з «предметом вивчення». «Дисципліни забезпечують стандартні програми, відповідно - підручник та дидактико-педагогічні шаблони, унаочнення, - наголошував він. - Предмет - це логіка дисципліни, яка орієнтує на причинно-наслідкові зв'язки навчального матеріалу. Останнє потребує від викладача постійної творчості, зростання дидактико-педагогічної майстерності, що охоплене проявами його особистості... Беру на себе сміливість сказати, що можна бездоганно читати дисципліну з найновішими технологіями і не дати (крім переказу навчальної програми) чіткої відповіді – чого необхідно було творчо навчити? Що ж стосується мене, то культ знань і навчання, де працював протягом всіх років свого життя, не полишав мене. На вищому щаблі інтелекту я завжди мав бажання творити, творити і ще раз творити вдосконалення методики навчання для розвитку наукового знання... Кожен викладач - автономна особистість, яка своїм звучанням творить симфонію дієздатно-творчого колективу».

Арсен Гудима був організатором більше десятка різного масштабу – міжнародних, всеукраїнських, регіональних чи вузівських - наукових

конференцій в Тернополі, Києві і Кременці, його доповіді і повідомлення звучали на півсотні їх в різних містах України. За редакцією А.Гудими побачили світ 12 збірників наукових праць з широкого спектру релігієзнавчої тематики, зокрема п'ять - з проблем феномену християнства. Сам Арсен Миколайович видрукував більше трьохсот наукових праць - індивідуальних монографій і розділів в колективних, підручників, навчально-методичних посібників, брошур і різноманіття статей. Завдяки науковому ентузіазму А.Гудими вдалося віднайти в Тернопільському архіві оригінал фундаментальної праці знаного українця-етнолога, борця за Українську православну автокефалію Арсена Річинського «Проблеми української релігійної свідомості», видрукувати її декількома виданнями, організувати повернення до Тернополя із місця заслання московсько-комуністичною владою до Казахстану прах відомого борця за Українську православну автокефалію, сприяти його висвяті УАПЦерквою. Дві свої авторські монографії Арсен Миколайович присвятив постаті цього самовідданого борця за незалежність України і самостійність її Церкви.

Всі, хто знав Арсена Миколайовича, відзначали його активну українську громадянську позицію. У боротьбі за Українську Україну професор був безкомпромісним. Відомі його праці і чисельні науково-публіцистичні статті в Тернопільській пресі із захисту української святині Почаївської Лаври від посягання на неї московсько-православних загарбників, подання дійсної, історично-значимої для українства природи Берестя-1596, обстоювання Київської традиції і Східного обряду в українському християнському конфесійному багатоманітті України, ролі Української Церкви в контексті духовного і національного відродження.

Арсен Миколайович визнавав, що любов до України, окрім батьків, у нього особливо формував його дядько, вчитель Мирослав Сокіл - гімназійний товариш Ярослава Стецька. Він казав Арсену-юнаку: «Запам'ятай, що національна ідея незнищенна. Гинуть одні борці за неї, на їхнє місце стануть інші, бо вони – природна відповідь на свободу людини». А.Гудима на основі своїх наукових пошуків робить висновок, що під виглядом «єдиновірного вчення» в роки радянської окупації без жодного сумніву насаджувався по суті прихований московський імпернеоколоніалізм в інтернаціональному оздобленні. Мали «русскую национальную идею» помножену на московський імпершовінізм.

Прах Арсена Миколайовича прийняла земля рідного йому Нового Села, що на Підволочичинні. Науковець багато зробив для вивчення історії села, національної героїки новоселівців, увічнення героїчної пам'яті борців за Україну своїх односельчан.

В рік смерті він видрукував свою біографічну оповідь «Мої обереги». Не маємо можливості тут переповідати її повний зміст, бо ж вона варта того, щоб була прочитана кожним шанувальником пам'яті Великого Українця. Лише особисте читання написаного дає можливість відчувати весь багатий спектр

духовності автора праці-спомину, відтворити світ його взаємин і відзнати своє місце в ньому.

Познайомився я з Арсеном у 1961 році у військовому таборі в Підмосковній Валентинівці. Мене там робили «шпигуном», а колегу – «диверсантом» (ми їх ще називали «взривателями»). Три місяці ми були разом, пізнали один одного, відзнайшли те, що ми – одnodумці, а зрештою – українці. Відтак наша дружба вимірюється понадпівстоліттям. Двічі ми були ще разом у військових таборах у Львові. Але здружилися щонайбільше нашою професійною єдністю: нашу дружбу зміцнило релігієзнавство. Разом ми організували і провели більше десятка наукових конференцій, видрукували окремими книгами їх матеріали, разом ми воскресили для життя в Українській історії фактично забутого Арсена Річинського. Більше того – ми стали друзями нашими сім'ями.

Арсен Миколайович особливу пошану висловив у названій книзі своїй дружині, яку він завжди коротко називав *Марійкою*. «Твоя праця, - пише він, - це не лише моя дисертація, науковий ріст, це майбутнє наших дітей – синів Ігоря та Арсена, невісток, внуків і правнуків». Боляче було почути, що Арсен залишив нас, що вже не буде від нього дзвінків (навіть серед ночі) з повідомленням, як у нас казали, про якусь «чергову релігієзнавчу затію Гудими». Він любив відчувати себе членом великої спільноти українських релігієзнавців і зробив для її презентації далеко більше, ніж якийсь інший обласний осередок УАР. Повчитися цьому у нього варто сьогоднішнім очільникам УАР Тернопільщини. Своім науковим доробком Арсен вийшов за наукові межі України, а водночас він перетнув україно-російський кордон своєю ненавистю до сусіда-колонізатора, сусіда, який щодо українців постав як фашист-загарбник, плекаючи мрію відродження «єдиної і неделімої Родіни», в ім'я утвердження уявного «інтернаціонального братства народів». Арсен Миколайович відзнаходив багато спільного у Гітлера і Путіна, в німців і росіян. Останнім завжди було мало нагарбаних ними територій, на які вони приносили свій примітив середньовічної духовності. Цей народ любити не можна – його можна лише ненавидіти. Біди української історії пов'язані з Росією, самолюбством московитів, їх непомірним самозвеличенням. Бог чомусь покарав українців, підсунувши їм в сусіди цього хижака. Гудима прагнув у різний спосіб пробудити українців від історичної сплячки до активності в історичному поступі, переживав з того, що серед них багато хохлів і малоросів, мало щирих українців.

Арсен Миколайович народився і сформувався в сім'ї, в помешканні якої поряд з іконами святомістичний зв'язок плекали портрети Т.Шевченка та І.Франка, а в полі зору національної ідилії був Золотоверхий Київ і Запорізька Січ. Відомо, що піднесенню національної свідомості галичан сприяли Українська Церква, «Просвіта», Наукове товариство ім. Т.Шевченка, молодіжні спільноти «Сокіл», «Пласт» та ін. Все це в радянські роки кваліфікувалося як вияв «українського буржуазного націоналізму», якому

влада оголосила безкомпромісну боротьбу, плекаючи водночас різноманітне і всезростаюче поширення ідей московського великодержавного шовінізму. Українців за націоналізм відправляли в Сибір далеко, на поселення в ГУЛАГах та ін., а москвинів за оспівування «Росии вольной» всяк заохочували, додаючи до них ще й тих, хто змосковщувався, ставав україно-національним зрадником.

Національне відродження, наголошував А.Гудима, потребує єдності, співпраці і зусиль всіх верста суспільства, особливо за умов відсутності визнаного лідера українства, потребує боротьби тривалої, а не епізодичної і скороминущої. Вадою нашою, наголошує професор, є звичка до вислугування іншим, здатність йти «за шмат гнилої ковбаси» в найми, зникнення почуття національної гордості і громадянської гідності, мізерно-марнословний (але пихатий) егоїзм, «самодостатньо-ліниве» ставлення особистості до потреб суспільства. Тут вдалою є думка Арсена Миколайовича, що історичними ворогами нашого народу є вождизм, гетьманізм, амбітність. При цьому у нас голос неука часто має стільки ж значення (а то й більше), як і голос освіченого фахівця, заїдає дріб'язковість, вузький егоїзм, двоєдушність і пиха. Стихійна люстрація в умовах національних перетворень в Україні, на чому часто наполягає вулиця, постане як війна всіх проти всіх, що допоможе тисячам зовнішніх факторів задушити дитя відродження ще в колисці. На здоровий глузд, де нині взяти економістів, вчених, істориків, соціологів, інженерів та інших працівників, які не мали в руках у недалекому минулому партійного квитка. Формується думка, що вони нібито непотрібні для розбудови України, що вона поза ними має десь інде засоби та інтелектуальну силу для успішного виробничого, соціально-економічного, політичного та духовного поступу. При цьому не рахуються з тим, що для більшості партквиток в минулому виконував роль по суті «хлібодавчої картки». Без нього нікуди не міг потикатися, знайти належну роботу. Автор статті відчув це на собі.

Арсена Миколайовича турбувало і те, як в перші роки незалежності нерозумно нищилося у нас налагоджене виробництво, розвинена інфраструктура господарства. Так, зникла виробнича потуга Тернополя - комбайновий завод разом із бавовняно-прядильним комбінатом, заводи «Ватра», «Сатурн», «Оріон», фармфабрика, фабрика штучної шкіри та інші відомі виробництва. Вони стали чомусь непотрібним в розбудові Української незалежної держави. Скільки в це було вкладено розуму і коштів того ж українського народу. А «борці за Україну» зайнялися при цьому перейменуванням вулиць, творенням школи мистецтв, переназвою озера, зрештою взаємовшануванням та ін. Були змагання в промовах патентованих патріотів, а не в менеджерстві, вирішенні завдань повсякденного життя, не в збагаченні знаннями і досвідом. З'являлися всілякі протистояння, а між тим національна ідея вимагає від усіх і кожного чуття Єдиної Української Родини та непохитної відповідальності за найменшу національну справу.

Професор-науковець працював на Україну по змозі своїх сил і можливостей. І тут він користувався Франковим життєдайним орієнтиром «не з причини сентиментальної натури» в ім'я нашого сьогодення: «До цього мене примушує почуття собачого обов'язку. Як син селянина-русина, вигодуваний чорним спеченим хлібом, працею твердих селянських рук, відчуваю обов'язок панщиною свого життя відробити ті шеляги, які видала селянська рука на те, щоби я міг видряпатися на висоту, де повно світла, де пахне воля, де ясніють вселюдські ідеали. Мій руський патріотизм - то не сантимент, не національна гордість, то тяжке ярмо, покладене долею на мої плечі. Я можу здригатися, можу тихо проклинати долю, що поклала мені на плечі це ярмо, але скинути його не можу. Іншої Батьківщини шукати не можу, бо став би підлим перед власним сумлінням».

Арсен Миколайович жив за принципом, сформованим у нього незабутньою вчителькою пані Стефанією: «Бути вічним учнем. Завжди пам'ятати: я знаю, що я нічого не знаю». В цьому йому слугував і той же Іван Франко словами: «Книги – морська глибина. // Хто в них пірне аж до дна, // Той, хоч і труду мав досить, // Дивнії перли виносить».

А.М. Гудима надто переживав всі біди українства. В його природі було про негативні риси народної вдачі українців говорити не для того, щоб сіяти зневіру, а щоб шукати засоби для виправлення і оздоровлення. Для нього найстрашнішим був зроджений в українському соціумі розрив поколінь, який сформував моральну безвідповідальність. «Беру на себе сміливість, - пише він, - сказати, що це вплинуло на духовний клімат населення. В уяві вихованих «епохою зла» освіта – своєрідна «забаганка», на що зорієнтоване підростаюче покоління. А звідси – знецінення вікового благовоління перед глибиною знань та вершинами надбань культури і прагнення і ще раз прагнення ними оволодіти. Ось чому дивує нас роль нашої інтелігенції (не таких вже й давніх часів) у життєдіяльності нашого краю».

Арсена Миколайовича турбувало те, як лихоліття української історії негативно вплинуло на самосвідомість людей. Дійшло до того, що мовчазлива праця «кріпосних» колгоспного ладу в підневільному житті вбачалася в числі переваг соціалістичного способу життя над «прогнилим капіталізмом». «То ж потрібно було, наголошує професор, довести людину до такого душевного стану, щоб вона у своїх злиднях почувалася чи не найщасливішою у світі!».

Турбувало науковця і те, як в наш час взаємно розійшлися закон і мораль, що ми так і не стали державними людьми. Його хвилює також наявна і законом не заборонена індустрія «чужописаних» курсових, дипломних і навіть щонайстрашніше - «двокаліберних» дисертацій. Все це робиться, висновує А.Гудима, не заради науки, а заради престижу вишу і його зверхника серед самих собі подібних.

Державне будівництво, на думку Арсена Миколайовича, вимагає співпраці і зусиль різних соціальних станів, які б творили єдиний національний організм суспільного життя. Тут він користується думками

Арсена Річинського. Причину духовного застою української селянської нації вбачає у втраті нею елітарної верстви суспільства, що, в свою чергу, негативно вплинуло на державне відродження і навіть справи релігійного поєднання: «Українській нації бракує вдачі політичної культури так необхідної для співпраці консервативних і поступових кіл громадянства, маємо епізодичність і скороминучість більшості українських політичних починань, коротке дихання нашої інтелігенції. Протягом великого часу український народ по суті не володів історичною ситуацією на свої теренах. За нього вирішували питання цілісності етнічних земель, встановлення політичних режимів та інше... Колоніальна залежність загальмувала духовний поступ верхатури суспільства, який би відповідав досягненням історичного поступу».

Говорячи про наш національний поступ, А. Гудима наголошував на тому, що жодна релігійна течія не займеться вивченням витоків української етноконфесійної свідомості, жодна філософська чи історична дисципліна не прагне того, а лише багатоаспектна релігієзнавча думка, яка стосується духовного стану людини, її етнопсихології, реальних умов життя в системі сукупності суспільних відносин. «Оскільки Церква поневоленого українського народу освячувала історичну пам'ять, то тим вона захищала вікові традиції, обряди, звичаї. Тому-то зайди намагалися всяк нейтралізувати цей духовно-світський фактор. Головне, що у боротьбі за самозбереження в умовах щоденного протистояння найбільше страждали виток нашої етнорелігійної свідомості. Не потрібно бути професійним політиком, щоб не розуміти намірів Білокам'яної, яка ніколи не залишала і не залишить у спокої нашу свободу і незалежність. Через п'яту колону – Московський Патріархат – всіма способами впливатиме на свідомість московсько-православних історичною отрутою створеної легенди про спільні корені «єдиного русского пространства», про рятівну панацею «цареславної єресі», яка є не чим-небудь, а істинною вірою «благодатної церкви», не кого-небудь, а «богоносного народу», який живе на «святій Русі» під скіпером Москви - «Третього Риму». Знаючи нинішню агресію на українські терени Московії, бачиш яким далекоглядним був наш колега, усвідомлюєш, як гнівно він за життя в нинішніх ситуаціях громив би своїм словом не тільки москалів, а і їх підспівувачів в Україні із числа збайдужілих і тих, хто перелицювався з регіоналів в опозиціонерів. Він тут добачив би й очільника українського єврейства Рабіновича, який опинився серед останніх у Верховній Раді. Гайдамаччини на таких немає – наголосив би Арсен Гудима.

Все означене є не що інше, як засіб провокацій у поліконфесійній Україні непорозуміння з питань віровчення, заглушення найменших проявів національного відродження в інтересах духовних неокolonізаторів. І тут Гудима знову скористався думкою Арсена Річинського, який писав: «Кожний народ сприймає віровчення через призму своєї історичної етнологічної культури і силою віровчення захищає цю історичну етнокультуру. У світі міжетнічних відносин це постає як вияв єдності у різноманітності

Всевишнього Творця. Кожний народ при цьому приносить і спільне щось своє, що творить духовну гармонію світу і красу Творіння».

Московське Православ'я, зазначає А.Гудима, відрізняється від Українського цезаропапізмом – наскрізь імперошовіністичною цареславною ересю, віронетерпимістю, ворожим ставленням до іновірців, непорушним ритуалізмом, буквалізмом та догматизмом, претензією Москви на статус Третього Риму. Всі гнобителі України, насамперед московські, боялися і продовжують боятися нашої Соборної національної Церкви, яка з материнською любов'ю спроможна захищати народ від зазіхань як зі Сходу, так і з Заходу. Суверенній Українській державі потрібна суверенна Церква на засадах Київського християнства – основи основ духовності нашого народу, нашої етнічної гордості і національної гідності. Незалежно від конфесійної належності Церква в суверенній державі, на думку професора, повинна стояти на патріотичних засадах, а держава з почуттям відповідальності за історичну долю народу зобов'язана захищати його від провідників духовної кабали і національного приниження.

Арсен Гудима чітко виокремлює чинники історичних бід українського народу. На його думку вони зумовлені: 650-літнім бездержав'ям, коли не було політичної сили, яка б об'єднувала етнічні землі, дбала про їх всебічний розвиток; тривалим поділом України між ворогуючими сусідами, що не могло не вплинути на особливості етнічної духовності аж до конфесійної орієнтації; втратою міста як осередку та рушія науки і культури – джерела інтелектуальних сил нації; втратою в містах національної мови, що вплинуло на процес визнання українства у світовій спільноті; денаціоналізацією української еліти, яка б масово дбала про історичний поступ свого народу; цілеспрямованим ідеологічним впливом як зі Сходу, так і з Заходу, де державній Церкві домашнього колонізатора відводили не другорядну роль у процесах етногенезу пошматованої України, підміняючи при цьому національне конфесійним.

В полі уваги Арсена Миколайовича знаходилися також проблеми практичної віддачі наукових досліджень в Україні, перетворення, як колись казали, науки в безпосередню продуктивну силу, в засіб діяльності. Він при цьому робить значимий висновок, відповідаючи на питання: Чи можна «на форсованому марші» в Європу плодити докторів і кандидатів наук? «Дисертomanія (заради показників) в умовах корупції і практично відсутньої конкуренції, яка б виявляла особистість, - це замах на свята святих Людського Духу – Освіту і Науку».

Арсен Миколайович закінчив не тільки історичний факультет Львівського університету ім. Івана Франка. Тут він навчався також і в аспірантурі. Проблемою для нього було обрання теми дисертаційного дослідження. При цьому його не зацікавили пропоновані теми з етики чи естетики. Він вважав, що саме філософські проблеми релігійної свідомості дають незвіданий масштаб осмислення буття людини, яка прагне розірвати

світ кінцевого простору і часу, вийти у «блаженний світ вічності». Саме тому Гудима вирішив працювати у сфері філософії релігії, обмежившись саме філософською інтерпретацією самої релігії, гносеологічними проблемами релігійної свідомості. Він не прийняв при цьому для розгляду релігійну філософію, яка розв'язує основні філософські проблеми з теологічних позицій. А.Гудима наголосив: «Той, хто займався «релігійною свідомістю», атеїстом бути не може! Чому? Та тому, що філософія релігійної свідомості розкриває природу духовного освоєння світу, де людина прагне свободи. А чи може вона її досягнути в замкнутому просторі й часі? У світі добра і зла? Жодні земні ідеали цього вирішити не можуть. Ось де світоглядна глибина Господньої молитви «Отче наш» і Нагірної проповіді».

На думку А.Гудими, відомий український індивідуалізм відіграє розтлінну роль у єдності думок, помислів і дій. Він вбиває клин на стику навіть тоді, коли вирішується доля українського народу. Перебуваючи на Цейлоні, Арсен Миколдапайович під час зустрічі в Коломбо із настоятелем будійського храму був здивований тим, як ця високоінтелектуальна особа не прагнула загнати свого співрозмовника у глухий кут. Він навіть прагнув апробувати свої погляди в питаннях однотипності філософських засад буддизму і християнства. При цьому, пише А.Гудима, «пригадався мені наш конфесійно-закомплексований землячок, який не дивиться ні на що й ні на кого, а войовниче кидається у суперечку і, що цікаво, навіть зі своїм одновірцем. Я не раз спостерігав, що мова про одне й те ж саме одними й тими ж самим словами видніється один і той же наслідок, але за криком уперто не чують і не хочуть чути одне одного. Кожний наполягає на своєму. Дивна натура нашого брата, який не навчений прислухатися до голосу співрозмовника! Супечить знаючому, незважаючи на «чини і ранги». Коли вже викричиться і не має порошу в порохівниці, то вміє навіть ображатися: «Якщо я не професор, то хіба я не людина? Чи що? Може, я також щось знаю!».

Можна було б скористатися й іншими значимими думками Арсена Миколайовича, висловленими ним в книзі «Мої обереди», але більше значимості матиме її прочитання шанувальниками його таланту і як науковця-супільника, і більше того – вченого-релігієзнавця.

Релігієзнавці України, переживши разом з рідними і друзями Арсена Миколайовича Гудими його втрату, прагнутимуть зробити все можливе для збереження світлої пам'яті про нього. Окрім проведеної в Тернополі в січні 2014 року наукової конференції, присвяченої творчому науковому доробку А.М.Гудими, на пошану йому видруковуємо це окреме число часопису «Українське релігієзнавство». Варто подумати також про видрук вибраних творів науковця, зібравши зокрема до книги більш значимі статті із його багатой творчої спадщини. Про А.М. Гудиму як релігієзнавця буде також інформативна стаття у другій книзі «Релігієзнавство України» і в «Українській Релігієзнавчій Енциклопедії».